

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11\(40\)-48-63](https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11(40)-48-63)
УДК 159.9: 796 (075.32)

Воляннюк Наталія Юріївна,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
«КПІ імені Ігоря Сікорського».

Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6945-5984>
n.volianiuk1@gmail.com

Ложкін Георгій Володимирович,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
«КПІ імені Ігоря Сікорського».

Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6705-9344>
lozhkin35@gmail.com

Колосов Андрій Борисович,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач лабораторії поточного
та оперативного контролю підготовки національних команд
Державного науково-дослідного інституту
фізичної культури і спорту.

Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0050-6960>
andriy_kolosov@i.ua

ПРЕДИКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СПОРТІ

Анотація. Щоденні упродовж багатьох років тренування, змагання вдосконалюють механізми психічного відображення, формують звички, склад мислення і стиль спілкування спортсмена. Ці позитивні зміни описуються феноменом особистісного зростання. Водночас спорт деформує, адже йому притаманна найбільш складна структура діяльності, оскільки людина виступає і як об'єкт, і як суб'єкт впливу.

Психологічний феномен професійної деформації в роботі розглядається як процес, який починається з дисгармонізації системи особистісних смислів спортсмена і, як наслідок, призводить до звуження діапазону його адаптаційних можливостей до варіацій соціального середовища.

Для пошуку імовірних предикторів професійної деформації особистості в спорті проаналізовано різноманітні когнітивні утворення, що формуються в процесі тривалих систематичних спортивних занять. До

таких когнітивних утворень віднесено: персоналізацію, дихотомічне мислення, довільні умовиводи, генералізацію.

Аналіз спортивної діяльності дав змогу виділити в ній такі специфічні особливості, як жорстка регламентація життєдіяльності спортсмена, високий рівень зовнішнього контролю, звуження кола соціальних контактів. Виявлені особливості одночасно можуть виступати організаційними предикторами професійної деформації особистості в спорті.

Показано, що такі індивідуально-психологічні особливості, як егоцентризм, честолюбство, авторитарність, бажання домінувати будь-якою ціною, потреба у перевазі над оточуючими та суспільному схваленні своєї поведінки, домінування, педантизм, агресивність можуть виступати предикторами професійної деформації особистості.

Ключові слова: професійна деформація; предиктор; спортсмен; особистісні властивості; спортивна діяльність.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Визнання професійного статусу спортсмена зумовило потребу у вивченні всебічного впливу спорту на особистість. Аналіз наукових публікацій, присвячених проблемі розвитку особистості в спорті засвідчує, що основна увага в них приділялася формуванню спортивно-значущих якостей, накопиченню та реалізації когнітивних, емоційних, вольових ресурсів, менше вивчалися індивідуально-психічні та гендерні відмінності [1] – [3], [8], [9]. Деструктивні ж зміни особистості в спорті не були предметом спеціальних досліджень.

Будь-яка професійна діяльність рельєфно впливає на особистісні особливості. У процесі тривалих, організованих занять спортом відбувається удосконалення механізмів психічного відображення, видозмінення системи знань, яка переноситься у внутрішній світ особистості [8]. Завдяки тренуванням людина не лише вдосконалює і зміцнює організм, тіло, здатність керувати рухами і руховими діями, а й набуває нових психічних якостей та індивідуально-психологічних властивостей. Ці позитивні зміни описуються феноменом особистісного зростання. Проте спорт деформує, адже йому притаманна найбільш складна структура діяльності, оскільки людина одночасно виступає і як об'єкт, і як суб'єкт впливу. Зміни починаються вже на початкових етапах підготовки спортсменів, коли трансформуються звичайні установки і стереотипи [4]. Психологічний механізм деформації може адекватно аналізуватися з позицій процесів узгодження, боротьби або конфлікту між суб'єктом та особистістю як компонентами єдиної структури

індивідуальності з приводу співвіднесення норм стосовно особливостей конкретної ситуації [7].

Розглядаючи професійну діяльність як один із центральних факторів розвитку людини, дослідники говорили переважно про позитивні ефекти занурення особистості в спортивне середовище. Спостереження за особистістю крізь призму сукупності репродуктивних властивостей (сформованих у діяльності вже освоєної в суспільстві) дало розуміння того, що спортсмен здатний лише відтворити результат.

На певному етапі може відбуватися таке злиття життя професіонала з його діяльністю, при якому набуті ним типові риси і норми, як регулятори активності, виявляються у сфері особистісного спілкування з представниками інших професійних співтовариств [5]. Сфера спорту в цьому сенсі не є винятком.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета роботи полягає у визначенні імовірних зовнішніх і внутрішніх предикторів професійної деформації особистості в спорті.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити суть та охарактеризувати феномен деформації.
2. Виявити й проаналізувати діагностичні критерії особистісної деформації.
3. З'ясувати психологічні детермінанти, що зумовлюють професійну деформацію особистості в спорті.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Уперше в науковий обіг поняття «деформація» було введено в механіці для вивчення зміни форми і розмірів тіла від прикладання механічних сил. Найбільш поширені форми механічної деформації – розтягування, стискання, згинання, скручування. Ефект деформації може бути пружним, якщо вона зникає після впливу, і пластичним, якщо вона зберігається в тій чи іншій мірі. Суттєвим моментом такого тлумачення деформації є акцент на просторовій, кількісній зміні, що не завжди призводить до якісного погіршення.

У біології, фізіології, медицині поняття «деформація» використовується як пояснювальний механізм природного чи штучного відхилення органу, системи від норми, унаслідок чого може змінюватися їх функціонування.

Завдяки екстраполяції поняття «деформація» в різні галузі науки сьогодні ним охоплюється широке коло, якісно відмінних явищ, пов'язаних із різними формами руху матерії.

Ці обставини дають змогу віднести деформацію до міждисциплінарних наукових понять, тобто тих, що використовуються в ряді наук і різних галузях окремих наук. Очевидно, що серед суспільних наук, об'єктами яких є людина, головним розробником феномену деформації має виступити психологія.

Вивчення контексту, в якому використовується поняття деформації, показує, що його зміст спеціально не розкривається, а синонімами найчастіше виступають терміни «аберація», «аномалія», «дефект», «порушення», «спотворення», «деструкція». Проте реальність, яку віддзеркалює поняття «деформація», спрощується за допомогою накладання на неї пояснювальних схем, сконструйованих для вивчення феномену на інших рівнях.

Деформація, на думку М. Медведєва, є процесом і водночас результатом зовнішнього, певного за характером впливу. Вона виявляється в зміні параметрів, характеристик об'єкта впливу, що в кінцевому підсумку викликає зміну його функціонування [7].

На рівні особистості деформація – якісне відхилення від певного соціального орієнтира, норми, що призводить до змін у поведінці та діяльності. У найбільш загальному вигляді деформація особистості зумовлена соціальними та біопсихічними причинами. Соціальні причини призводять до моральної деформації. Біопсихічна деформація має алкогольний, наркотичний, токсичний і патологічний типи.

Деформація не є «річчю в собі», вона неминуче проявляється в різних сферах активності особистості, що в сукупності становлять спосіб її життя. Змістовна інтерпретація феномену професійної деформації найчастіше проводиться у площині окремих негативних відхилень у структурі особистості, що стосуються таких властивостей, як пізнавальні процеси, спрямованість, досвід, воля, характер тощо.

Найбільш актуальним та поширеним типом деформації є професійна, яка репрезентує собою комплекс специфічних, взаємопов'язаних змін у структурі особистості, що виникають у осіб з високим рівнем домагань, пристрасним захопленням діяльністю та ранньою і надмірно вузькою професійною спеціалізацією унаслідок здійснення спортивної діяльності як професії.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У процесі теоретичного вивчення проблеми й емпіричного дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні дослідницькі методи: а) теоретичні: ретроспективний аналіз і синтез педагогічних та психологічних теорій, узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду, класифікація, структурно-функціональне моделювання; б) емпіричні: спостереження, анкетування, контент-аналіз.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Феномен впливу на психічні характеристики людини може іррадіювати, поширюватися на різні аспекти її психіки: мотиваційний, когнітивний, регулятивний. Розвиток особистісних деформацій визначається багатьма факторами: соціальним середовищем, життєво-важливими подіями і випадковими моментами. Кожна професія, зокрема спорт, має свій ансамбль деформацій. Аналіз спортивної діяльності допоміг виділити в ній такі специфічні особливості, як жорстка регламентація життєдіяльності спортсмена, високий рівень зовнішнього контролю, звуження кола соціальних контактів. Щоденні впродовж багатьох років тренування, змагання формують звички, склад мислення і стиль спілкування, особистість набуває певних рис аж до дисгармонічності.

У контексті аналізу деформуючого впливу спорту як професії на особистість та обговорення змістовних результатів дослідження слід вказати на такі вихідні положення:

1. Будь-які соціальні впливи на людину сприймаються не пасивно. Вони своєрідно осмислюються, інтерпретуються, наділяються особистісною значущістю і нерідко спотворюються. Особливо гостро це проявляється в сучасному світі. Спорт завжди передбачає боротьбу, а конкуренція реалізується не тільки у сфері економіки, вона насичує собою всі сфери життя, зокрема спорт. Перед людиною завжди постає екзистенційний вибір. Практика конкурентних стосунків спонукає вибирати шлях до успіху за будь-яку ціну. Це не тільки ускладнює набуття ідентичності, а й непомірно розвиває честолюбство, егоцентризм, потребу в мстивому тріумфі, спричиняє внутрішньоособистісні конфлікти [3].

2. Різні емоційні порушення, зумовлені не подіями або ситуаціями як такими, а часто катастрофічними установками людини щодо них. На їх основі кожна неприємна подія може оцінюватися як жахлива та нестерпна.

3. У будь-якому співтоваристві, зокрема і в спортивній команді, окрім панівних взаємин добра, партнерства, згоди, можна виявити і прямо їм протилежні. Команда – це завжди сукупність життєвих світів, це суб'єкт колективної діяльності.

У найзагальнішому вигляді в структурі спортивної діяльності виділяють три її принципових компоненти: предметно-операційний (техніко-тактичні дії, розвиток силових показників організму); когнітивний (вирішення розумових завдань, планування тренування, гри і формування образу дії) та комунікативний (взаємодія з противником і партнерами по команді, спілкування в системі тренер – спортсмен).

Кожен із компонентів має певний вплив на особистість. Предметно-операційний може розвивати такі особистісні риси спортсмена, як терплячість і самоконтроль, психомоторику і сенсорику. Когнітивна складова, пов'язана з самостійним проектуванням складних техніко-тактичних дій, може посилити самодостатність, інтегративні властивості пам'яті та уваги. Комунікативна складова може посилити особистісну домінантність. Але при цьому прагнення до домінування над суперником так чи інакше проявлятиметься і поза нею, що може супроводжуватися формуванням неадекватно завищеного рівня самооцінки особистості спортсмена, з одного боку, і зростанням недовіри до оточуючих – з іншого. Тенденція розглядати когось зі свого оточення як потенційного суперника призводить до зростання рівня загальної агресивності. Вирішення конфліктів за допомогою сили стає першою для спортсмена, що зумовлює дефіцитарність здатності до компромісних рішень. Натомість прагнення схвалення своєї поведінки та діяльності може спонукати до подальшої адаптації у комфортному суспільному середовищі.

Вплив перерахованих груп чинників на особистість спортсмена не є рівноцінним. Найбільш впливовими виглядають чинники когнітивної групи, оскільки вони можуть формувати односторонні інтереси. Не секрет, що основна проблема, з якою стикаються колишні спортсмени після закінчення спортивної кар'єри, – зниження привабливості для них інших видів діяльності.

Особливий акцент слід зробити на чинниках комунікативно-рольової групи. Впливаючи на сферу міжособистісних взаємин, комунікативні фактори здатні в тій чи іншій мірі позбавляти ці взаємини емоційної насиченості або надавати їм специфічного емоційного забарвлення, робити формальними, нещирими або штучними. Соціальні наслідки таких взаємин виявляються в оцінюванні іншого як носія спортивно-значущих якостей: і фізичних, і психологічних. Природно, що у спортсмена, котрий стоїть на вищій сходинці п'єдесталу, може з'явитися відчуття обраності, переваги і навіть зневаги до свого партнера. Це те, що в спорті позначають як «зіркову хворобу». Парадоксально, але, оцінюючи себе, такі спортсмени, передусім, згадують якості, що забезпечують предметно-операційний аспект діяльності.

Фактори комунікативно-рольової групи закріплюють у формі звички і певного способу звернення до іншої людини, стиль комунікативних контактів. Спортивне середовище, накладаючи на особистість певні комунікативно-рольові межі, здатне стати джерелом серйозних особистісних дисгармоній аж до аномалій [8]. Слід, однак, провести грань між одностороністю особистості й особистісною деформацією. Якщо основу

професійної однобокості становлять певні дисгармонії сфери інтересів спортсменів, то особистісна деформація дисгармонує соціальні пласти мотиваційно-потребової сфери, зачіпаючи сутнісні якості людини, на тлі яких однобокості інтересів особистості є явищем похідним.

Розвиток явищ деформації особистості спортсмена можна подати як процес, що проходить такі етапи:

1) стадію перебудови системи особистісних смислів, у процесі якої відбувається зміщення або розмивання соціального ядра мотиваційної сфери (спортивна діяльність представляється спортсмену єдиною, що має значення і сенс);

2) стадію закріплення внутрішньоособистісної дисгармонії (порушення особистісного здоров'я, віднесення себе до типу особистості «спортсмен» і відповідне самосприйняття на рівні ідентифікації себе з іншими «справжніми спортсменами»);

3) стадію характерологічних змін (порушення здоров'я на індивідуально-психологічному рівні, «хвороба характеру», що супроводжується самовиправданням);

4) стадію закріплення цілісної структури особистості за деформованим типом.

Отже, розвиток особистісної деформації спортсмена починається з дисгармонії і деформації системи взаємин і пов'язаних з ними особистісних смислів індивіда, після чого цей процес поширюється на рівень індивідуально-психічного здоров'я, трансформуючи риси характеру і порушуючи соціальну поведінку людини загалом.

Закріплення внутрішньоособистісної дисгармонії, крім самостійного значення, пов'язане також із загальним підвищенням уразливості психіки. Спеціальними дослідженнями було встановлено залежність між ступенем особистісної гармонії і гостротою розвитку екзогенних психічних розладів, наприклад, широке коло захоплень, крім спорту, значно зменшує схильність до ризику професійної деформації, порівняно з тими, чиї інтереси обмежені винятково спортивною діяльністю [7]. Паростки явищ особистісної деформації слід шукати там, де під впливом комунікативно-рольових факторів спортивної діяльності відбувається дисгармонізація мотиваційно-потребової сфери людини, що переходить з часом у стійкі характерологічні особливості, які порушують нормальний взаємозв'язок особистості з соціумом.

В інтересах пошуку прийнятних діагностичних критеріїв особистісної деформації нами аналізувалися перспективи виходу на ознаки цього явища завдяки їх оцінюванню не просто як особистісних аномалій, а як певних психічних відхилень, які призводять до

різноманітних когнітивних утворень. До таких «відхилень» слід віднести: персоналізацію, тобто схильність інтерпретувати дійсність з позиції особистісної залежності; дихотомічне мислення, тобто схильність мислити крайнощами; довільні умовиводи, які не підтверджуються фактами або суперечать їм; генералізацію, що виступає як широке узагальнення за одиничним випадком.

Перелік «відхилень» можна продовжити, їх варіанти залежать від особистісних особливостей спортсмена. Відзначимо, що такий підхід правомірний. Однак у пошуках діагностичних критеріїв деформації доводиться стикатися з проблемою критеріїв психічної норми. Складність ситуації полягає в тому, що опрацювання цієї проблеми здійснюється найчастіше в контексті медико-психологічних досліджень. Характерно, що спортсмени часто демонструють поведінку, яка не завжди відповідає нормативним уявленням, в той час як їхні психічні реакції ніяк не можна віднести до поведінки, що розглядається в межах клінічної аномалії. Тут ідеться про явище, яке, незважаючи на всю його аномальність, ніколи не було предметом клінічної психології. Явище вимагає підходів, адекватних завданню оцінювання саме особистісного здоров'я спортсмена.

Спектр запропонованих визначень норми дуже широкий, він охоплює підходи від вузькосимптоматичних до філософських. Настільки ж широкий і діапазон пропонованих діагностичних критеріїв:

- 1) статистичні критерії, що визначають нормальність як схожість на інших;
- 2) адаптаційні критерії, що визначають нормальність як відповідність природному середовищу;
- 3) культурно-релятивістські критерії, які зводять проблему норми і патології до мікросоціальних установок;
- 4) описові критерії, в яких звучать загальнолюдські принципи і поняття;
- 5) критерії, які виходять з філософського розуміння основної суті людини.

Різноманітність критеріїв відображає складність проблеми психічної норми, і, залежно від виконуваних завдань, перевага може надаватися тому чи іншому підходу як найбільш продуктивному і надійному.

Спеціальний аналіз показав, що орієнтація, наприклад, на адаптаційні критерії змушує замислитися стосовно правомірності самої постановки проблеми професійної деформації особистості в спорті, оскільки процес таких особистісних змін на певному етапі мусить мати пристосувальний характер і, з погляду цього підходу, не перешкоджає, натомість сприяє підтримці психічної норми. Імовірно, серед спортивної

еліти можна знайти представників, котрі демонструють саме цей адаптаційний механізм професійної трансформації.

Найбільш продуктивний шлях до визначення допустимої зони деформації особистості спортсмена пов'язаний з орієнтацією на філософське тлумачення основної сутності людини. Таким прикладом є трактування психічної норми, відповідно до якої нормальний розвиток людини – це такий розвиток, який веде людину до набуття нею родової людської сутності. Здавалося, таке трактування має досить абстрактний характер, але на основі розкриття змісту наведеного формулювання, в числі основних показників і водночас критеріїв аномального розвитку особистості в спорті називалися: ставлення до людини як до засобу, яке виявляється не тільки з боку тренера, уболівальників і спортивних функціонерів, а й з боку самого спортсмена до себе; егоцентризм; примат особистого добробуту, що становить саму сутність конкурентності; стиль життєдіяльності, зумовлений характерним для спорту злиттям об'єкта і предмета праці; відсутність або слабка вираженість потреби в позитивній свободі, що виявляється в повній підпорядкованості волі тренера; нездатність і небажання планувати своє життя поза спортом, складати довгострокові перспективи на майбутнє.

Аналіз сучасної літератури [1], [2], [8], [9] показав, що до основних особистісних характеристик спортсменів, які можуть виступати предикторами професійної деформації, слід віднести: егоцентризм, авторитарність, бажання домінувати будь-якою ціною, потребу у перевазі над оточуючими та суспільному схваленні своєї поведінки, домінування, педантизм, агресивність.

Іноді ті чи інші особистісні дисгармонії можуть формуватися на етапах, що передують залученню особистості до тієї чи іншої діяльності. Водночас спортсмен може володіти якостями, які забезпечують індивідуальний «імунітет» до впливів, що деформують. Важливу роль у цьому процесі відіграють і певні внутрішньоособистісні передумови розвитку особистості в спорті, засновані на певних ресурсах [10].

Узагальнення даних літератури дає змогу виділити такі ресурси відповідно до їх ролі в забезпеченні життєдіяльності спортсмена:

1) особистісні ресурси – риси й установки, корисні для регуляції поведінки в різних ситуаціях: самооцінювання, самоконтролю, саморегуляції;

2) психічні ресурси визначаються когнітивними, психомоторними, емоційними, мотиваційними, вольовими та іншими можливостями людини;

3) професійні ресурси – тобто потрібний рівень знань і досвіду спортсмена;

4) фізичні ресурси відображають стан фізичного і психічного здоров'я;

5) соціальні ресурси відображають рівень соціальної і моральної підтримки, цінності, контроль, довіру, референтність.

Комплекс перших чотирьох ресурсів становить особистий ресурс людини.

Специфічні умови спортивної діяльності постійно провокують спортсмена-професіонала на ставлення до оточуючих людей (тренера і партнерів), а також до самого себе як до засобу досягнення значущої мети і реалізації соціальних ресурсів. Особливо це проявляється в командних видах спорту через нівелювання внеску особистості в загальнокомандний результат.

Особистісний розвиток спортсмена забезпечується дією факторів, зовнішніх стосовно особистості (таких, як система традицій, нормативів і форм діяльності), і внутрішніх, пов'язаних із її внутрішнім світом та орієнтирами. Зовнішні та внутрішні фактори можуть вступати в суперечність, оскільки зовні зазвичай орієнтують особистість на досягнення зовнішньої мети. Внутрішні фактори орієнтовані на особистісні смисли, метою яких так чи інакше є сама особистість, система цінностей її внутрішнього світу. Невідповідності зовнішніх і внутрішніх орієнтирів вдається уникнути, якщо діяльність підпорядкована потребам найвищого порядку, зокрема, потребі самоактуалізації (за А. Маслоу [11]), у нашому випадку – у спорті.

Для експериментального вивчення деформації особистості спортсмена, беручи до уваги, що вона, передусім, стосується особистісних смислів, мають використовуватися такі психологічні методики, які допоможуть простежити, визначити співвідношення особистісних смислів різних одиниць – явищ, суб'єктів, цінностей. Однією з таких методик є методика семантичного диференціалу.

Серед чинників деформації особистості в спорті можуть розглядатися різні детермінанти, основні з них полягають у стереотипності основної діяльності (тренування – змагання), стагнації особистісного розвитку, різних акцентуаціях характеру, одноманітності механізмів психологічного захисту.

Особливий вплив на деформацію особистості чинить сформований фрагментарний підхід до формування психологічного образу змагальної діяльності винятково як чергування різних етапів підготовки спортсмена, позбавлених суб'єктивних переваг.

Наявність реальних механізмів впливу спортивного середовища на особистість робить актуальним завдання розроблення і впровадження відповідних психопрофілактичних заходів. Такі заходи, на нашу думку, мають вноситися до загальної системи психологічного супроводу відповідно до визначених етапів спортивної кар'єри. Виходячи із завдань пом'якшення явищ особистісної деформації спортсмена, можна рекомендувати спортсмену або тренеру дотримуватися певних принципів.

Основоположні цілі спортивної кар'єри мають бути сформульовані так, щоб в їх основу було покладено філософію примату особистості над діяльністю. Прагнення до спортивних досягнень не мусить затуляти для спортсмена орієнтири особистісного вдосконалення і саморозкриття. Слід стимулювати у спортсмена відчуття цінності таких його особистих якостей, які не можуть бути зрозумілі у вузькому контексті формального досягнення спортивного результату.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Професійну особистісну деформацію спортсмена слід визначити як процес, який починається з дисгармонізації системи особистісних смислів суб'єкта, і, як наслідок, веде до звуження діапазону його адаптаційних можливостей до варіацій соціального середовища.

Аналіз спортивної діяльності дав змогу виділити в ній такі специфічні особливості, як жорстка регламентація життєдіяльності спортсмена, високий рівень зовнішнього контролю, звуження кола соціальних контактів. Виявлені особливості водночас можуть виступати організаційними предикторами професійної деформації особистості в спорті. Показано, що такі індивідуально-психологічні особливості, як егоцентризм, честолюбство, авторитарність, бажання домінувати будь-якою ціною, потреба у перевазі над оточуючими та суспільне схвалення своєї поведінки, домінування, педантизм, агресивність можуть виступати предикторами професійної деформації особистості.

Точкою відліку в системі заходів психологічного супроводу кар'єри спортсмена має бути комплексне оцінювання його індивідуально-психологічних особливостей як професіонала і прогностичне оцінювання подальшого розвитку його особистості в умовах дії факторів спорту.

Перспективи подальших досліджень. Метою прогностичного оцінювання має бути розроблення попереджувальних заходів профілактичної спрямованості у разі виникнення симптомів особистісної деформації. Передусім, ці заходи можуть бути пов'язані з реалізацією

оптимальної системи міжособистісних взаємин спортсмена та його вільного особистісного саморозкриття.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] І. В. Ламаш, «Особистісні властивості студентів інституту фізичної культури, які утруднюють їх соціально-психологічну адаптацію», автореф. дис. канд. наук. Харків, Україна, 1997, 17 с.
- [2] Г. В. Ложкин, Н. Ю. Воляннюк, «Биографический метод исследований в спорте», *Наука в олимпийском спорте*, № 1, с. 102–107, 2004.
- [3] Г. В. Ложкин, «Деформация личности спортсмена в профессиональном спорте», на Междунар. научн.-практ. конф. [«Рудиковские чтения»] (Ростов-на-Дону, 3–5 июня 2008 г.); Ассоциация психологов физич. культуры и спорта; А. В. Родионов, Ред. Ростов-на-Дону, Россия: ИПО ПИ ЮФУ, 2008, 288 с.
- [4] С. П. Безносков, *Профессиональная деформация личности*. Санкт-Петербург, Россия: Речь, 2004, 271 с.
- [5] Н. Ю. Воляннюк, «Чинники професійної деформації суб'єкта діяльності», *Екстремальна та авіаційна психологія у контексті технологічних досягнень інформаційної доби, на VII наук.-практ. конф. (28–29 берез. 2012 р.)*. Київ, Україна: НАУ, 2012, с. 128.
- [6] А. И. Китов, *Психология управления*. Москва, Россия: Академия МВД СССР, 1983, 490 с.
- [7] В. С. Медведев, *Проблемы професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти)*. Київ, Україна: Нац. академія внутріш. справ України, 1996, 192 с.
- [8] R. S. Weinberg, D. Gould, *Foundations of Sport and Exercise Psychology*. Champaign, Human Kinetics, 2003.
- [9] R. C. Wilson, P. J. Sullivan, N. D. Myers, D. L. Feltz, «Sources of Sport Confidence of Master Athletes», *J Sport Exerc Psychol*, № 26(3), p. 369–84, 2004.
- [10] Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, «Аналіз понятійного ряду психологічного потенціалу суб'єкта наукової діяльності», Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика: зб. наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 січ. 2020 р., м. Одеса). Одеса, Україна: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020, с. 11–14.
- [11] А. Г. Маслоу, *Мотивация и личность*; пер. с англ. А. М. Татлыбаевой; вступ. ст. Н. Н. Акулиной. Санкт-Петербург, Россия: Евразия, 1999, 478 с.

PROFESSIONAL DEFORMATION PREDICTORS OF PERSONALITY IN SPORTS

Nataliia Volianiuk,

Doctor of Psychology, professor,
Head of the Department of Psychology and Pedagogy,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6945-5984>
n.volianiuk1@gmail.com

Georgiy Lozhkin,

Doctor of Psychology, Professor
Department Psychology and Pedagogy,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6705-9344>
lozhkin35@gmail.com

Andriy Kolosov,

Senior researcher, PhD State Scientific Institute
of Physical Culture and Sport of Ukraine
Laboratory of current and operative control
of National teams' performance Head of laboratory.
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0050-6960>
andriy_kolosov@i.ua

Abstract. Every day typical tasks solving (training, competitions) improves the mechanisms of mental reflection, forms habits, thinking and communication style of the athlete. These positive changes are described by the phenomenon of personal growth. At the same time, sport also has a deforming effect, because it has the most complex structure of activity, due to the fact that a person acts both as an object and as a subject of influence. The purpose of the work was to determine probable external and internal predictors of professional deformation of the personality in sport.

The psychological phenomenon of professional deformation in work is regarded as a process that begins with the disharmonization of the athlete's personal meaning system and, as a consequence, leads to narrowing the range of his adaptive capacity to variations in the social environment.

In the interest of finding probable predictors of professional deformation of personality in sports, various cognitive formations were analyzed, that are formed during the process of long and systematic sportsmanship. Such

cognitive formations include: personalization, dichotomous thinking, arbitrary reasoning, generalization.

The analysis of sports activities allowed distinguishing such specific features as the rigid regulation of the athlete's life, high level of external control, narrowing of the circle of social contacts. Identified features can at the same time act as organizational predictors of professional personality deformation in sports.

It is shown that such individual-psychological features as: egocentrism, ambition, authoritarianism, desire to dominate at any cost, need to prevail over others and public approval of their behavior, dominance, pedantry, aggressiveness can be predictors of professional personality deformity.

Keywords: professional deformation; predictor; sportsman; personal characteristics; sports activities.

ПРЕДИКТОРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ В СПОРТЕ

Волянюк Наталия Юрьевна,

доктор психологических наук, профессор,
заведующая кафедрой психологии и педагогики
Национального технического университета Украины
«КПИ имени Игоря Сикорского».

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6945-5984>
n.volianiuk1@gmail.com

Ложкин Георгий Владимирович,

доктор психологических наук, профессор,
профессор кафедры психологии и педагогики
Национального технического университета Украины
«КПИ имени Игоря Сикорского».

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6705-9344>
lozhkin35@gmail.com

Колосов Андрей Борисович,

кандидат психологических наук, доцент,
заведующий лабораторией текущего и оперативного контроля
подготовки национальных команд
Государственного научно-исследовательского
института физической культуры и спорта.

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0050-6960>
andriy_kolosov@i.ua

Аннотация. Ежедневные на протяжении многих лет тренировки, соревнования совершенствуют механизмы психического отражения, формируют привычки, состав мышления и стиль общения спортсмена. Эти положительные изменения описываются феноменом личностного роста. Вместе с тем спорту присущи деформирующие воздействия, ведь ему свойственна наиболее сложная структура деятельности, где спортсмен одновременно выступает и как объект, и как субъект воздействия. Цель работы заключалась в определении вероятных внешних и внутренних предикторов профессиональной деформации личности в спорте.

Психологический феномен профессиональной деформации в работе рассматривается как процесс, который начинается с дисгармонизации системы личностных смыслов спортсмена и, как следствие, приводит к сужению диапазона его адаптационных возможностей к вариациям социальной среды.

Для поиска вероятных предикторов профессиональной деформации личности в спорте проанализированы различные когнитивные образования, формирующиеся в процессе длительных систематических спортивных занятий. К таким когнитивным образованиям отнесены: персонализация, дихотомическое мышление, произвольные умозаключения, генерализация.

Анализ спортивной деятельности позволил выделить в ней такие специфические особенности, как жесткая регламентация жизнедеятельности спортсмена, высокий уровень внешнего контроля, сужение круга социальных контактов. Установленные особенности одновременно могут выступать организационными предикторами профессиональной деформации личности в спорте.

Показано, что такие индивидуально-психологические особенности, как эгоцентризм, честолюбие, авторитарность, желание доминировать любой ценой, потребность в превосходстве над окружающими и общественном одобрении своего поведения, доминирование, педантизм, агрессивность могут выступать предикторами профессиональной деформации личности.

Ключевые слова: профессиональная деформация; предиктор; спортсмен; личностные свойства; спортивная деятельность.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] I. V. Lamash, «Osobystisni vlastyvosti studentiv instytutu fizychnoi kultury, yaki utrudniuiut yikh sotsialno-psykholohichnu adaptatsiiu», avtoref. dys. kand. nauk. Kharkiv, Ukraina, 1997, 17 s.

- [2] G. V. Lozhkin, N. YU. Volyanyuk, «Biograficheskiy metod issledovaniy v sporte», *Nauka v olimpijskom sporte*, № 1, s. 102–107, 2004.
- [3] G. V. Lozhkin, «Deformaciya lichnosti sportsmena v professional'nom sporte», na *Mezhdunar. nauchn.-prakt. konf. [«Rudikovskie chteniya»]* (Rostov-na-Donu 3–5 iyunya 2008 g.); *Associaciya psihologov fizich. kul'tury i sporta*; A. V. Rodionov, Red. Rostov-na-Donu, Rossiya: IPO PI YUFU, 2008, 288 s.
- [4] S. P. Beznosov, *Professional'naya deformaciya lichnosti*. Sankt-Peterburg, Rossiya: Rech', 2004, 271 s.
- [5] N. Yu. Volianiuk, «Chynnyky profesiinoi deformatsii subiekta diialnosti», *Ekstremalna ta aviatsiina psykholohiia u konteksti tekhnolohichnykh dosiahnen informatsiinoi doby*, na VII nauk.-prakt. konf. (28–29 berez. 2012 r.). Kyiv, Ukraina: NAU, 2012, s. 128.
- [6] A. I. Kitov, *Psihologiya upravleniya*. Moskva, Rossiya: Akademiya MVD SSSR, 1983, 490 s.
- [7] V. S. Medvediev, *Problemy profesiinoi deformatsii spivrobotnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav (teoretychni ta prykladni aspekty)*. Kyiv, Ukraina: Nats. akademiia vnutrish. sprav Ukrainy, 1996, 192 s.
- [8] R. S. Weinberg, D. Gould, *Foundations of Sport and Exercise Psychology*. Champaign, Human Kinetics, 2003.
- [9] R. C. Wilson, P. J. Sullivan, N. D. Myers, D. L. Feltz, «Sources of Sport Confidence of Master Athletes», *J Sport Exerc Psychol*, № 26(3), p. 369–84, 2004.
- [10] N. Yu. Volianiuk, H. V. Lozhkin, «Analiz poniatiinoho riadu psykholohichnoho potentsialu subiekta naukovo diialnosti», *Pedahohika i psykholohiia sohodennia: teoriia ta praktyka: zb. nauk. robit uchasnykiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (17–18 sich. 2020 r., m. Odesa)*. Odesa, Ukraina: HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky», 2020, s. 11–14.
- [11] A. G. Maslou, *Motivaciya i lichnost'*; per. s angl. A. M. Tatlybaevoj; vstup. st. N. N. Akulinoj. Sankt-Peterburg, Rossiya: Evraziya, 1999, 478 s.

*Стаття надійшла до редакції
7 лютого 2020 року*